

Vers una possible actualitat de l'estètica hegeliana

Albert MOYA RUIZ
Universitat Oberta de Catalunya

RESUM: El pensament estètic de Hegel contingut bàsicament en l'obra de les *Vorlesungen über die Ästhetik* esdevé un lloc de pas ineludible per a la comprensió del diversificat entramat de teories estètiques que ha aportat el segle xx. El diàleg amb Hegel en la contemporaneïtat ha estat un cúmul de condemnes i alabances, un tortuós camí que desqualifica i alhora lloa la profunditat reflexiva dels seus arguments manifestant-ne tant els encerts com les invariables limitacions. D'aquesta forma, la qüestió sobre la legitimitat actual o actualitat de l'estètica hegeliana se'ns presenta com un interrogant que ha estat sotmès a múltiples solucions estrictament segons el punt de vista des del qual s'estableixi. En això han influït de forma decisiva tant les tendències dominants en cada període com els moviments que les han dut a terme. Per tant, l'actualitat de l'estètica hegeliana remet a la necessitat d'una revaluació i readaptació de les seves tesis fonamentals en relació amb els fets històrics i artístics que han succeït després de la seva mort. La seva validesa actual gira a l'entorn d'aquesta reactualització i la intenció no deixa de ser altra que la de fer entrar en diàleg l'art d'avui amb els replantejaments fets per l'herència hegeliana del segle xx. Per aquest motiu es pot afirmar que, lluny d'haver estat condemnada a l'oblit, l'estètica de Hegel presenta encara elements actuals que en propicien la possible actualitat.

PARAULES CLAU: Hegel, estètica, filosofia de l'art.

1. INTRODUCCIÓ

Les vertaderes conseqüències de l'estètica hegeliana prenen forma a través de la pregunta que en qüestiona tant l'actualitat com la permanència o desaparició en l'àmbit estètic contemporani.

Comencem, així, dient que l'interès actual per l'obra estètica de Hegel es troba documentat en les diverses publicacions dels últims anys, que confirmen que hi ha en l'actualitat un moviment de discussió a l'entorn de l'estètica hegeliana. La seva tasca fonamental gira al voltant de la possibilitat de reactualitzar el pensament hegelian i

adaptar-lo als nous temps.¹ Però, si ens atenim a aquests estudis actuals i profunditzem una mica per a esbrinar, com dèiem, en quina direcció enfoquen els corrents actuals el pensament estètic de Hegel, veurem com l'actualitat de l'estètica hegeliana rau menys a mantenir invariable la seva validesa que en la possibilitat de traslladar les seves tesis dins les més importants teories estètiques posthegelianes. És a dir, que la seva actualitat i la seva continuïtat depenen fonamentalment dels corrents estètics que han adoptat part de les seves tesis i les han actualitzat.

No obstant això, la pregunta per l'actualitat de l'estètica hegeliana que avui es formulen els investigadors no es limita únicament a aquest fet. Si bé l'intent de reactualitzar les seves tesis en seria l'element central, les anàlisis dutes a terme avui cerquen també tant els elements de l'estètica hegeliana que perduren com els que han estat superats i com a tal desacreditats.

Ara bé, l'actualització de l'estètica hegeliana es troba estretament vinculada a la difícil justificació que ofereix a la posterioritat. Com és ben sabut, el pensament sistemàtic hegelianès és considerat l'últim gran sistema metafísic que s'ha desenvolupat en la història de la filosofia. Després d'ell, certament, ningú s'ha aventurat a intentar englobar el conjunt del saber humà en una única i definitiva totalitat. Amb el descrèdit de la raó i la fragmentació a la qual ens sotmet el pensament contemporani, s'ha deixat de creure que sigui factible copsar tota la realitat en un sistema tancat i global. La pluralitat i la imprevisibilitat a les quals es troben sotmesos el món i la vida en justifiquen la impossibilitat. Alhora, l'especialització que comporta el pensament científic aboca les diverses disciplines a àmbits molt concrets de realització en els quals es recela de la possibilitat d'erigir un tot orgànic cohesionat per les parts. La visió sistemàtica del món es perd a favor de la pluralitat i dels arguments parcials.

En aquest sentit, és impossible, després de Hegel, mantenir un sistema que té en ell el seu punt culminant. No oblidem que l'argument que més compromet la continuïtat d'una filosofia fidel a ell és que, per a Hegel, el seu temps, el seu present, és l'últim temps, el moment de la universalitat concreta de la raó, de l'*Aufhebung* consumada. Aquest és, sens dubte, un dels arguments que més perjudica una possible filosofia posthegeliana contra la qual s'ha volgut evidenciar que Hegel es va equivocar rotundament.

No obstant això, i si deixem de banda les arrogàncies d'un autor que en últim terme es va creure desxifrador del pla diví aplicat a la història de la humanitat, veurem com la seva obra conté algunes de les reflexions estètiques més coherents i profundes que s'han donat al llarg dels temps.

Sigui com sigui, el problema de la justificació del «després de Hegel» no ha estat un impediment suficientment important per a negar la influència del pensament he-

1. La tasca més rellevant en aquest sentit probablement ha estat la duta a terme per Annemarie Gethmann-Siefert, dins l'àmbit d'investigació del Hegel-Archiv de Bochum i pel que fa a la recerca d'una fonamentació de l'estètica hegeliana avui.

gelià després de la mort del filòsof. En canvi, sí que ha influït en la necessitat de fer moltes reestructuracions de les seves reflexions i mostrar-se molt crítics amb alguns arguments que demostrin les seves deficiències a l'hora d'enfrontar-se a la realitat dels nous temps. Guibal afirma, en aquest sentit: «Una verdadera fidelidad al espíritu de la enseñanza hegeliana exige que se tome en serio la distancia que nos separa de él [...]. Comprender a Hegel es encontrarnos invitados a comprendernos después de Hegel, a situarnos respecto de él en una relación que no podría ser ni una imaginaria identificación, ni una agresividad reactiva, sino una diferencia responsable.»²

Per tant, l'actualitat de l'estètica hegeliana remet a la necessitat d'una revaluació i readaptació de les seves tesis fonamentals en relació amb els fets històrics i artístics que han succeït després de la seva mort. La seva validesa actual gira a l'entorn d'aquesta reactualització i, estèticament parlant, la intenció no deixa de ser altra que la de fer entrar en diàleg l'art d'avui amb els replantejaments fets per l'herència hegeliana del segle xx. Una tasca que inicialment sembla abocada al fracàs, si tenim en compte que els principals detractors de Hegel afirmen que una crítica a l'estètica idealista és possible, perquè els fonaments que la legitimen han estat commocionats pels moviments històrics de les avantguardes. D'aquesta manera, se sosté que, amb l'aparició de les avantguardes, les tesis hegelianes de l'art perden la seva validesa, ja que són incapaces de donar resposta al que s'hi du a terme i per això poden argumentar que una estètica que es basi en Hegel n'heretarà les dificultats per a explicar els actuals fenòmens de l'art.

Aquesta opinió comuna té raó en un cert sentit, però no és completament veritable, perquè cal aprofundir molt més en l'entramat de teories filosòfiques de l'art que ha donat el segle xx per a poder discernir amb claredat si l'estètica de Hegel ha estat o no totalment desacreditada en aquest darrer segle.

Si fem aquest esforç, ens adonarem que moltes de les manifestacions que avui es consideren artístiques no ho haurien estat per al Hegel de les lliçons, però al mateix temps ens adonarem que moltes de les teories filosòfiques de l'art més influents del segle xx tenen com a horitzó les mateixes idees que Hegel va postular un segle abans.

2. VERS UNA POSSIBLE ACTUALITAT DE L'ESTÈTICA HEGELIANA

Així, doncs, la pregunta a la qual hem de sotmetre la nostra reflexió es podria formular d'aquesta manera: què és el que roman i què el que es considera superat de l'estètica hegeliana?

a) El primer que podem afirmar és que el pensament estètic hegelian penetra molt més profundament que els seus antecessors en el que és la naturalesa de l'art. Es pot dir, fins i tot, que Hegel ens salva definitivament de la temptació de contemplar l'obra d'art des del gust, és a dir, des del simple objecte exterior i sensible, i ens introdueix en l'experiència filosòfica que consisteix a contemplar l'art des del seu interior.

2. Guibal (1975), p. 348-350.

El fet d'allunyar la producció artística de l'àmbit del sentiment, del gust i en últim terme de la sensibilitat en general, provoca que Hegel prefereixi parlar en termes de «filosofia de l'art» i no d'estètica a l'hora de referir-se a l'àmbit de l'art. Aquest és un fet summament rellevant, ja que amb Hegel es comença a gestar la primera teoria estètica concebuda plenament com a filosofia de l'art i al mateix temps s'inicia el procés que portaria l'estètica a la seva actual condició de disciplina dispersa.³

Vista com a disciplina que s'ocupa de la bellesa en general i en tant que teoria de la bellesa o del gust, l'estètica podria avançar sense problemes, donada la presumpta estabilitat del seu objecte. En canvi, com a teoria de l'art es troba obligada a introduir en el seu objecte la variable realitat empírica de les distintes arts i, consegüentment, a inserir-hi el seu desenvolupament imprevisible i fragmentari. El contingut de veritat de l'art romandrà subjecte a un esdevenir històric que amb l'adveniment de les avantguardes adquireix plantejaments nous i desconcertants.

Es pot atribuir, doncs, a Hegel el fet d'allunyar l'estètica del seu paper secundari i d'atorgar-li l'estatus de disciplina particular amb un àmbit de reflexió propi, però al mateix temps se'l pot acusar d'haver abocat l'estètica a un terreny pantanós en sotmetre-la al desenvolupament històric de les distintes arts.

Però no tan sols això. El que realment està en joc en una «filosofia de l'art» és la relació que mantenen els dos termes que la inclouen. Una relació que al llarg del segle xx s'ha mostrat clarament tortuosa. La definició d'art en termes de filosofia suposa la introducció de l'element reflexiu en l'obra d'art, és a dir, suposa el fet d'imposar la reflexió com a element substancial a l'activitat artística, una necessitat que Hegel no distingia en l'art clàssic. Aquesta reflexió implica la interioritat i sobretot la impossibilitat en molts casos en què l'element sensible capti amb profunditat el seu significat profund. Evidentment, aquest és un tret rellevant si ens fixem en la realitat que ens imposa l'art avui.

Hegel ja entreveu a la seva època que l'art tendeix cap a aquesta direcció, cosa que d'altra banda concep com un nou pas de l'esperit vers el concepte i, com a tal, vers la reflexió. L'art al final del seu camí s'entremescla ja amb elements conceptuals que el conduiran finalment a la dissolució. D'aquesta manera, la idea que l'art es troba en un «després de l'art» concorda bastant bé amb la seva definitiva pèrdua d'ingenuïtat i remet a aquesta necessitat, característicament moderna, d'incloure en l'obra un element de reflexió sobre si mateixa.

Amb la descomposició del paradigma idealista, la filosofia de l'art entra en un moment difícil. Mentre pensadors com Schopenhauer, Nietzsche o els socialistes esgota-

3. «...parece razonable sostener que la concepción hegeliana fundada en la experiencia del romanticismo como triunfo de la libertad absoluta del sujeto artístico, como conciencia de la definitiva desvinculación de la obra de arte respecto de toda forma y toda materia predeterminadas, se nos viene a ofrecer propiamente como la primera teoría del arte moderno, pero también, por otro lado, como la última estética filosófica precisamente ajustada a la situación del arte que le era contemporáneo. A partir de entonces los caminos del arte y los de la estética siguieron líneas divergentes, como senderos que se bifurcan y que sólo ocasionalmente han llegado a entrecruzarse.» Vegeu Jarque (2002), p. 25.

ven els seus intents d'incloure l'experiència estètica en un model filosòfic o en un altre (nihilista, revolucionari...), els teòrics de la ideologia positivista intentaven transformar l'estètica en una disciplina particular inclosa dins les anomenades ciències humanes.⁴ El resultat de tots aquests intents fou un lamentable allunyament recíproc entre art i filosofia, que no podia conduir més que a un profund deteriorament de la filosofia de l'art. Per aquest motiu, la irrupció de les avantguardes a principis del segle xx submergeix l'estètica en un estat d'indeterminació que sembla irresoluble. Malgrat que en aquesta època moltes consideracions sobre l'art assumeixen punts de convergència ocasionals entre art i filosofia, s'haurà d'esperar gairebé fins a Adorno per a trobar una teoria estètica plenament elaborada en funció de les exigències i dels problemes que susciten les noves produccions artístiques del segle xx.

L'element reflexiu és, doncs, una de les aportacions de Hegel a la posterioritat, ja que abans d'ell no s'havia establert un vincle tan clar entre art i filosofia, entre art i reflexió. A partir d'ell, l'activitat artística (sobretot en l'avantguarda i a través dels seus manifestos) es mostra plenament conscient de sotmetre l'obra al judici reflexiu i a la consideració pensant. Ara bé, això no significa que no existeixin ruptures ni reaccions a aquesta línia de pensament; més aviat al contrari: amb la decadència de l'idealisme es multipliquen els corrents que s'allunyen de les premisses hegelianes i de la seva sistematicitat estètica.

Pensem el que pensem, no podem negar que la pèrdua gradual que finalitza amb la secularització i autonomia de l'àmbit artístic permet que les noves relacions proaisiques i racionals que apareixeran amb la contemporaneïtat s'encarreguin de reconduir l'art vers l'esfera de la pura deliberació formal.

L'art contemporani desposseirà l'obra dels seus nexes amb la realitat i acabarà transformant-se en objecte de valoracions que no tenen res a veure amb la substancialitat de la vida. Per aquest motiu, la tesi de la «mort de l'art» no deixa de presentar-se com una qüestió actual que relaciona la pèrdua del sentit i de l'essència amb el domini racional i tecnològic de la societat contemporània.

b) Vista des de la contemporaneïtat, l'estètica hegeliana és una estètica classicista. Això significa, d'una banda, que respon a una concepció de l'art que troba en la grecitat i en el classicisme grec els seus models inamovibles i, d'altra banda, que remet a un visió de l'art que avui entenem com a art «tradicional». Però, més enllà d'això, la filosofia de l'art hegeliana es pot qualificar de clàssica perquè conté en el seu si una concepció de l'art centrada en la bellesa i la veritat o, el que és el mateix, centrada en l'art bell i la manifestació de l'absolut.

La bellesa és en Hegel «das sinnliche Scheinen der Idee», és a dir, un mostrar-se de la idea en la realitat sensible i una reconciliació entre subjectiu i objectiu que cor-

4. En el cas concret de Nietzsche, ens trobem amb un clar distanciament entre art i filosofia. La veritat és que, com hem pogut veure anteriorment, es tracta de dos pols oposats en el sentit que per al jove Nietzsche l'art escapa a la conceptualització pròpia de la filosofia i sobretot a una reflexió pròpia de la racionalitat. L'art és impuls dionisiac, expressió irrefrenable d'un caos informe.

respon a l'àmbit de la infinitud i la llibertat. Alhora, perquè es pugui parlar pròpiament de bellesa en l'art, cal que aquests dos elements fonamentals, aquestes dues polaritats de què consta l'art, idea i figura o contingut i forma sensible, coincideixin plenament i s'adeqüin en una totalitat reconciliada que forma l'obra d'art verdadera.

Hegel representa l'últim gran vestigi per a una comprensió global de l'art entesa sota els termes de bellesa. Una concepció semblant de l'art, que d'altra banda parteix essencialment de la visió grega d'harmonia i proporció, comporta a la llarga molts inconvenients. Sobretot de cara a explicar l'evolució i els nous camins que emprèn l'art després de Hegel.

Certament, ja el pensament estètic immediatament posterior a Hegel començarà a adonar-se de les limitacions que implica una visió semblant. L'obertura a nous continguts i a àmbits de reflexió distints als concebuts tradicionalment per l'estètica és ara una constant que requereix fonamentació, i una concepció com la de Hegel sembla lluny de poder donar resposta a aquestes noves necessitats. Així, doncs, la primera reacció que caracteritza el «després de Hegel» és la convicció que el mode hegelian de concebre l'art no està a l'alçada de la realitat present. Les transformacions que intervenen objectivament en el desenvolupament del capitalisme no es poden considerar i representar sota la forma exclusiva del bell, és a dir, segons el model de bellesa clàssica, i consegüentment consideren històricament justificat que l'estètica de Hegel aparegui ara com a insuficient. En aquest sentit, la principal conseqüència, des del nostre punt de vista, que comporta la crítica als sistemes estètics és la desconfiança creixent sobre el destí de la bellesa com a noció central de l'estètica. El «després de Hegel» constata que, a partir del Romanticisme, la noció de bellesa ha quedat desbordada. Per això, una de les principals novetats a les quals se solen associar les limitacions hegelianes és l'aparició de la lletjor en l'art.

c) Si bé la bellesa constitueix l'element central de la concepció estètica hegeliana, s'hi associen les nocions de veritat i absolut que en Hegel són complementàries i indispensables per a una correcta comprensió de l'activitat artística. Com ja hem anunciat anteriorment, l'art s'associa a la veritat quan s'acompleix la seva bellesa, és a dir, quan s'esdevé plenament la reconciliació de forma i contingut. L'art vertader és aquell que bellament ha manifestat amb plenitud l'esperit.

Les avantguardes heroiques representen un punt d'inflexió, ja que postulen, més radicalment que cap altra, modes de realització artístics allunyats de la infinitud i de la llibertat a les quals tendien les obres en l'època de Hegel. Es pot dir que amb elles s'ha substituït la recerca d'eternitat per la seva efimeritat i destrucció. No obstant això, no es pot sostenir que aquesta reflexió s'abandoni del tot. Hi ha concepcions avantguardistes, en el seu ampli ventall, que s'allunyen dels pressupòsits de la metafísica idealista de l'art, però que no neguen que l'obra sigui el lloc de revelació de l'absolut ni la converteixen en un esquema buit d'experiències individuals de recepció. En aquesta línia, trobem per exemple les produccions artístiques de Kandinsky o de Mondrian. Aquestes remetent a l'estètica romàntica de Schelling i Novalis i, al mateix temps, a les explícites reflexions hegelianes sobre l'art i la veritat ar-

tística, amb la diferència que s'estableixen sota una dimensió exclusivament social i històrica.

Sigui com sigui, la secularització i l'autonomia que s'esdevenen en l'àmbit artístic potencien les actituds efímeres d'un art que ha deixat de manifestar l'absolut explícitament. Lluny d'apropar-se als continguts religiosos, l'art ha evolucionat vers la plasmació de la quotidianitat amb els seus detalls efímers i concrets, amb les seves peculiaritats finites i reals. Déu ha abandonat el món superat per una racionalitat científicotècnica en la qual l'art esdevé mercaderia, objecte de consum. El sentit inherent a l'obra d'art, en tant que portadora d'una espiritualitat essencial, ha donat lloc en molts casos a expressions artístiques passatgeres tal com es manifesten a través de les modes.

d) Un altre element en l'àmbit estètic que ha estat objecte de profundes variacions el segle xx és el que es refereix a la forma artística. Ja havíem dit que s'acostuma a considerar la concepció artística hegeliana com una estètica del contingut en la qual l'element sensible de l'obra d'art adquireix un paper irrellevant. Certament, aquesta és una determinació que ha caracteritzat la major part dels estudis sobre l'art hegelian, però al nostre entendre mereix una matisació més profunda.

Si bé tota la filosofia hegeliana de l'art sembla presentar-se sota el supòsit que allò exterior que es manifesta no té una altra raó de ser que expressar l'interior, alhora el destí d'allò interior (de la significació) no pot ser un altre que exterioritzar-se en la forma sensible. Entesa d'aquesta manera, l'estètica hegeliana atorga a l'element sensible, és a dir, a la forma, un paper molt més rellevant que el que se li acostuma a atribuir. Malgrat tot, és evident que l'element sensible acabarà mostrant-se com a obstacle en una concepció en la qual el pes del contingut, representat per la idea, determina l'essencialitat de l'esperit.

3. CONCLUSIONS

Com hem vingut indicant fins a aquest moment, el principal argument contra una concepció idealista de l'estètica rau en la consideració que, en aquesta, l'art, com a actualització de l'absolut en l'aparença sensible, és incapaç d'adaptar-se a les manifestacions que proposa l'art modern. En altres paraules, se sosté que no té sentit plantejar la reflexió estètica a partir de les categories de l'estètica hegeliana, ja que aquesta considera l'obra d'art com a representació sensible de l'absolut, com a reconciliació de les contradiccions reals. I com que l'art modern és bàsicament ruptura, contradicció i protesta, no pot ser entès adequadament amb categories semblants. Segons aquests detractors, el fet d'erigir-se a favor d'una estètica idealista comporta una forma de negació de l'autonomia de l'art en el sentit que li atorgà Adorno, per al qual l'autonomia necessàriament s'hauria deslligat de la litúrgia.

S'afirmaria, doncs, que una estètica després de Hegel ha heretat les seves dificultats per a explicar els actuals fenòmens de l'art. Per aquest motiu i sobretot pel fet que el sistema provoca els majors impediments, molts autors s'han decantat vers les pre-

misses kantianes amb vista a remetre a l'autonomia de l'estètica com a fonament primordial dels seus estudis.

En aquest sentit, també nosaltres sostenim que existeixen en l'actualitat fenòmens artístics que no poden ser compresos adequadament dins el marc establert per l'estètica hegeliana. Però cal aclarir que ens referim a aspectes específics de la nostra època i no a la totalitat dels fets artístics. Entre aquests, considerem per exemple el paper de l'art en una societat industrial, la consideració de l'obra d'art com a valor d'ús i com a producte de consum, com a forma d'adoctrinament ideològic, o la tensió entre l'aspiració d'implicar l'art en la vida quotidiana, d'una part, i l'opacitat creixent que mostra el llenguatge artístic, d'una altra. En tots aquests casos, l'estètica hegeliana es mostraria incapaç de donar resposta, cosa que d'altra banda no hauríem d'atribuir a una limitació del mateix Hegel, sinó al fet que la seva mort prematura no li va permetre veure els canvis radicals que es produirien pocs anys després de la seva mort.

Com dèiem, això no ha d'implicar que l'estètica hegeliana en conjunt no pugui comprendre la totalitat de la praxi artística actual, i ens sembla totalment erroni establir com a obsoleta una tradició que encara en l'actualitat manifesta vigorosament alguns dels seus trets essencials. Es pot dir, doncs, amb seguretat que en el discurs sobre l'art ens trobem avui que l'estètica idealista segueix constituint, no com a totalitat però sí en alguns dels seus teoremes, l'horitzó normatiu de la crítica, la teoria de la literatura i les arts.

Del sistema estètic hegelian, per tant, se'n destaquen avui més els errors que els innegables èxits, ja que probablement l'art modern se'n explica més com a trencament amb la tradició artística clàssica que com a defensa del seu pensament. Malgrat tot, és innegable que encara avui existeixen elements del seu pensament que determinen i han determinat actituds estètiques. Un exemple claríssim es troba en la relació entre forma i contingut, eix central de l'estètica hegeliana i que no deixa de ser present en el segle xx, sobretot de la mà de Lukács, que probablement n'és el defensor més reconegut en aquest segle.

S'explica així que la seva obra estètica sigui tot un monument a la coherència sistemàtica i serveixi de base a una teoria realista de l'art. Aquestes estètiques realistes, en certa manera continuistes, s'adapten millor a una explicació de la tradició clàssica que a les desintegracions de l'art modern, ja que acostumen a tenir seriosos problemes a l'hora d'abastar en els seus esquemes tot allò que en l'actualitat les desborda.

En qualsevol cas, si per un costat la coherència del sistema estètic hegelian ens demostra la funció integradora de l'art en les societats amb mitologia i en el classicisme, per l'altre se'n descobreix el que succeeix després de la *mort del mite* i, com a tal, de la *mort de l'art* en la nostra modernitat. Per aquest motiu, les anàlisis hegelianes que més interès desperten avui són les que es presenten com a transgressions del sistema, com a sortides d'emergència; és a dir, ens desperten un atractiu major els elements dissolutius de l'art que condueixen a la proclamació d'un després de l'art que la seguretat que ens pugui aportar el sistema.

D'altra banda, la pregunta per l'actualitat de l'estètica hegeliana, per allò que en roman, remetria igualment a un clar anunci de lluita contra l'afirmació de la irrelevància de l'estètica filosòfica. Això es postula en aquelles teories que en el context de l'art actual desvinculen filosofia i art, sota la creença que les categories filosòfiques no poden copsar la realitat de l'art i que, per tant, l'art és lluny de tota possible conceptualització.

Un altre autor destacat que sortirà en defensa de les categories tradicionals és Adorno, per a qui només la reflexió sobre aquestes permetrà conduir l'experiència artística a la teoria. En l'obra d'Adorno, es considera positivament la influència actual de l'estètica hegeliana i, en tant que un dels més grans teòrics de l'art del segle xx, ha dut a terme la confrontació d'aquelles categories amb l'experiència estètica de l'art modern. Això ens demostra que, en la fonamentació hermenèutica de l'estètica, en la modificació neomarxista i en l'estètica directament associada i orientada al sistema hegelian, es manté el supòsit que la reflexió filosòfica sobre aquest saber teòric i la interpretació de l'art com a experiència del fenomen de l'art són irrenunciables. I consegüentment que l'art i la filosofia, l'art i el coneixement s'han d'associar, com havia postulat Hegel, per a poder donar resposta a les necessitats de l'art.

I ja per concloure ens queda tan sols sostenir que a partir del plantejament hegelian s'han anat desenvolupant una diversitat de línies interpretatives que, més enllà dels seus distints plantejaments teòrics, consideren l'estètica de Hegel com un instrument teòric suficientment vàlid i discutible perquè gran part de la polèmica estètica contemporània giri entorn de qüestions ja plantejades en les *Vorlesungen* o almenys entorn de conceptes i perspectives que s'hi proposen.

Les figures mentals de l'estètica idealista determinen encara les actituds dominants en l'objectivació artística i, al mateix temps, la dificultat que ens envaeix a l'hora de pensar l'obra d'art en termes de separació de forma i contingut, malgrat l'experiència que posseïm de l'art modern i de l'avantguarda; ens deixa entreveure alguna cosa sobre la validesa actual de l'estètica idealista. Encara que la perspectiva adoptada per Hegel es trobi en consonància amb l'esperit del seu temps i sorgeixi com a resposta a les problemàtiques de l'època, hi ha arguments en el projecte hegelian que no tan sols són vàlids per a una època. Hegel marca l'inici de la crisi d'un cert concepte d'art.

BIBLIOGRAFIA

- HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich (1970). *Werke in zwanzig Bände (Theorie-Werkausgabe)*. Edició a cura d'Eva Moldenhauer i Karl Markus Michel. Frankfurt: Suhrkamp. 20 v. [L'estètica ocupa els volums 13-15].
- (1983). *Vorlesungen. Ausgewählte Nachschriften und Manuskripte*. Vol. 2: *Vorlesungen über die Philosophie der Kunst* (1998). Edició a cura d'A. Gethmann-Siefert. Hamburg: Meiner.
- (1989). *Lecciones sobre la estética*. Madrid: Akal.
- (2001). *Lliçons sobre l'estètica (selecció de textos)*. Barcelona: Edicions 62.

Literatura secundària sobre l'estètica hegeliana

- BÜRGER, Peter (1996a). *Crítica de la estètica idealista*. Visor: Madrid. [Traducció de l'alemany]
- (1996b). *Zur Kritik der idealistischen Ästhetik*. Frankfurt: Suhrkamp.
- COLOMER, Eusebi (1995). *El pensamiento alemán de Kant a Heidegger*. Vol. II: *El idealismo: Fichte, Schelling, Hegel*. Barcelona: Herder.
- CROCE, Benedetto (1907). *Ciò che è vivo e ciò che è morto nella filosofia di Hegel*. Bari: Laterza.
- (1942). «La fine dell'arte nel sistema hegeliano» (1933). A: *Storia dell'estetica per saggi*. Bari: Laterza, p. 215-231.
- (1943). *Lo vivo y lo muerto de la filosofía de Hegel*. Buenos Aires: Imán.
- D'ANGELO, Paolo (1989). *Simbolo e arte in Hegel*. Roma; Bari: Laterza.
- DESMOND, William (1986). *Art and the Absolute: A Study of Hegel Aesthetics*. Albany: State University of New York Press.
- FORMAGGIO, Dino (1983). *La «morte dell'arte» e l'estetica*. Bolonya.
- (1992). *La muerte del arte y la estètica*. Mèxic: Grijalbo.
- GADAMER, Hans-Georg (1961). «Hegel und die antike Dialektik». *Hegel-Studien*, núm. 1, p. 173-199.
- (1977). *Die Aktualität des Schönen*. Stuttgart: Philipp Reclam.
- (1991). *La actualidad de lo bello*. Barcelona: Paidós.
- (1993). *Ästhetik und Poetik I. (Gesammelte Werke, Band 8)*. Tübingen: J. C. B. Mohr. [Conté els estudis: «Ende der Kunst? Von Hegels Lehre vom Vergangenheitscharakter der Kunst bis zur Anti-Kunst von heute» (1985), p. 206-220. «Die Stellung der Poesie im System der Hegelschen Ästhetik und die Frage des Vergangenheitscharakters der Kunst» (1986), p. 221-231]
- GETHMANN-SIEFERT, Annemarie (1978). «Zur Begründung einer Ästhetik nach Hegel». *Hegel-Studien*, núm. 13, p. 237-289.
- (1980). «Hegelsches gegen Hegel». *Hegel-Studien*, núm. 15, p. 271-278.
- (1981a). «Eine Diskussion ohne Ende: Zu Hegels These vom Ende der Kunst». *Hegel-Studien*, núm. 16, p.230-243.
- (1981b). «Zur These vom Ende der Kunst». *Hegel-Studien*, núm. 16, p. 230-243.
- (1983). «Kunsterfahrung und kulturpolitik im Berlin Hegels». *Hegel-Studien* (Bonn: Bouvier), núm. 22.
- (1984a) «Die Funktion der Kunst in der Geschichte: Unters. zu Hegels Ästhetik». *Hegel-Studien* (Bonn: Bouvier), núm. 25.
- (1984b). «Hegels These vom Ende der Kunst und der "Klassizismus" der Ästhetik». *Hegel-Studien* (Bonn: Bouvier), núm. 19, p. 205-254.
- (1991). «Ästhetik oder Philosophie der Kunst. Die Nachschriften und Zeugnisse zu Hegels Berliner Vorlesungen». *Hegel-Studien* (Bonn: Bouvier), núm. 26, p. 92-110.
- (1993a). «Hegel über Kunst und Alltäglichkeit. Zur rehabilitierung der Schönen Kunst und des ästhetischen Genusses». *Hegel-Studien* (Bonn: Bouvier), núm. 28, p. 215-267.
- (1993b). *Ist die Kunst tot und zu Ende?: Überlegungen zu Hegels Ästhetik*. Erlangen; Jena: Palm und Enke.
- GETHMANN-SIEFERT, Annemarie; PÖGGELER, Otto (1986). «Welt und Wirkung von Hegels Ästhetik». *Hegel-Studien* (Bonn: Bouvier), núm. 27.
- GIVONE, Sergio (1988). *Storia dell'estetica*. Roma; Bari: Laterza.
- (1990). *Historia de la estètica*. Madrid: Tecnos.
- GUIBAL, Francis (1975). *Dieu selon Hegel*. París: Aubier.
- JARQUE, Vicente (2002). *Experiencia histórica y arte contemporáneo*. Múrcia: Universidad de Castilla-La Mancha.

- KAMINSKY, Jack (1962). *Hegel on Art: An Interpretation of Hegel's Aesthetics*. Nova York: State University of New York Press.
- KOEPSSEL, Werner (1975). *Die Rezeption der Hegelschen Ästhetik im 20. [zwanzigsten] Jahrhundert*. Bonn: Bouvier. 1975.
- LUKÁCS, Georg (1995). *Hegels Ästhetik*. Berlín: Aufbau, p. 9-46. [Introducció a l'edició de Bas-senge de les *Vorlesungen über Ästhetik*]
- (1999). *Hegels Kritik der Romantik*. Munic: Fink.
- MARCHÁN-FIZ, Simón (1987). *La estética en la cultura moderna*. Madrid: Alianza.
- RAMÍREZ LUQUE, M. Isabel (1985). *El arte como momento del espíritu absoluto y su noción como la armonía entre lo sensible y la idea en las «Vorlesungen über Ästhetik» de G. W. F. Hegel*. Sevilla: Universidad de Sevilla. [Tesi doctoral]
- (1988). *Arte y belleza en la Estética de Hegel*. Sevilla: Universidad de Sevilla.
- RAVERA, Marco (1978). *Estetica posthegeliana: Figure e problemi*. Milà: Mursia.
- VATTIMO, Gianni (1970). *Introduzione all'estetica di Hegel*. Torí: Mursia.